

คติธรรมของอุบาสิกาผู้เป็นเอตทัคคะ

บุญรศมี ฉิมอินทร์

อุบาสิกา วัดปรินายกวรวิหาร กรุงเทพมหานคร,

Email: kidtuengtawan@yahoo.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีจุดประสงค์ 1) เพื่อศึกษาชีวประวัติของอุบาสิกาผู้เป็นเอตทัคคะ 2) เพื่อวิเคราะห์และนำเสนอคติธรรมของอุบาสิกาผู้เป็นเอตทัคคะ

การวิจัยพบว่า ในคัมภีร์พระพุทธศาสนานอกจากบันทึกหลักธรรมคำสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ทรงแสดงไว้ ยังได้บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ของบุคคล เหตุการณ์ สถานที่ โดยเฉพาะเรื่องราวของพุทธบริษัท 4 คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา เรื่องราวของอุบาสิกานั้นที่ปรากฏมีจำนวนไม่น้อย ประเด็นที่น่าสนใจ คือ อุบาสิกาผู้เป็นเอตทัคคะที่พระพุทธองค์ทรงยกย่องว่ายอดเยี่ยมหรือเป็นเลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลาย ในด้านต่าง ๆ นั้นมีจำนวน 10 คน อุบาสิกาผู้เป็นเอตทัคคะนั้นล้วนเป็นอริยบุคคล จึงมีบทบาทในการครองตน คือ ดำเนินชีวิตไปในทางที่ถูกต้องตามหลักธรรมคำสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทำให้รู้จักตนเอง สามารถควบคุมตนเองได้ ไม่ให้ตกไปในทางที่ชั่ว และมีบทบาทในการครองธรรม คือดำรงตนอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม ทั้งได้ทำหน้าที่อุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา ในเวลาเดียวกันก็เป็นผู้ปฏิบัติธรรม และบางคนที่เผยแผ่ธรรมควบคู่กันไปด้วย อุบาสิกาเหล่านั้นจึงมีเรื่องราวที่น่าประทับใจควรแก่การยกย่อง และมีคติธรรมอันเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต

คำสำคัญ: คัมภีร์พระพุทธศาสนา, อุบาสิกา, เอตทัคคะ, คติธรรม

Buddhism Moral Teachings in Lay-follower Archetypes

Boonyarat Chim-in

Female Lay-Followers of Buddha Pari Nayok Worawihan temple,

Email: kidtuengtawan@yahoo.com

Abstract

The purposes of this research were to: 1) study the history of Buddhist lay-women named as being the ‘foremost’ and 2) analyze and propose the moral teachings of those lay-women.

It was clearly found that in Buddhist scriptures that the Lord Buddha’s sets of moral teachings also include stories about men, events and places such as the stories of the four assembly concerning Buddhist monks, women priests, lay-women and men. Retrospectively, ten archetype lay-women were selected, praised, and named as the ‘foremost’.

In Buddhism, those who were given the foremost rank must live their life through the moral ways according to the Lord Buddha’s teachings and self-realization and self-controlled are the crucial elements of it. The lay-women were encouraged to show their religious support by practicing and propagating Buddhism. Suffice it to say that those Buddhist lay-women provided exceptional meaningful roles of moral teachings and should be admired for it.

Keywords: Buddhist Scriptures, lay women named as being ‘foremost’, moral teachings.

บทนำ

อุบาสิกา คือ ผู้หญิงผู้นั่งใกล้พระรัตนตรัย หรือผู้หญิงผู้ใกล้ชิดพระพุทธศาสนา ได้แสดงตนว่าเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา โดยการประกาศตนเป็นผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง อุบาสิกาจึงเป็นหนึ่งในพุทธบริษัท 4 คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา

พระพุทธองค์ทรงชี้แนะหลักการปฏิบัติ ในฐานะผู้ใกล้พระรัตนตรัยหรือผู้ใกล้ชิดพระพุทธศาสนา (ส.ม. (ไทย) 19/1033/554).¹ ทรงกล่าวถึงคุณสมบัติที่ดีของอุบาสก (รวมถึงอุบาสิกาด้วย ในที่นี้ผู้วิจัยใช้คำว่า อุบาสิกา) ว่ามีอยู่ 5 ประการคือ

1. เป็นผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง คือ ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ถึงพระธรรมเป็นสรณะ และถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ

2. เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีล คือ

2.1 เว้นจากฆ่าสัตว์

2.2 เว้นจากลักทรัพย์

2.3 เว้นจากประพฤติดีในกาม

2.4 เว้นจากพูดเท็จ

2.5 เว้นจากเสพสุราเมรัยและสิ่งเสพติด อันเป็นเหตุแห่งความประมาท

3. เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา เชื่อปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เชื่อว่าธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสเป็นจริง ทรงเป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์จริง และเป็นศาสดาเอกของโลกจริง ๆ

4. เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยจาคะ จึงให้ได้โดยไม่มีความรู้สึกตระหนี่หวงแหน ไม่ปรารถนาผลตอบแทนหรือเอาคืน ให้เพื่อหวังเกื้อกูล หวังเพื่อให้ผู้อื่นได้รับความสุข

5. เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญา จึงมีศรัทธาที่ถูกต้อง ไม่ผิดพลาดกลายเป็นความมกมาย เพราะปัญญาทำให้ประพฤติดีได้ตามหลักการ คือ ไม่ละเมิดต่อชีวิต ต่อทรัพย์สิน ต่อของรักของหวง

ไม่ใช้วาจาละเมิดเพราะเห็นแก่ตนและมุ่งทำลายผู้อื่น และไม่ตกไปในอำนาจของสิ่งเสพติด ปัญญาทำให้มีจาคะที่เป็นความสละแท้จริงได้ เพราะปัญญาทำให้เข้าใจโลกและชีวิต

อุบาสิกาประกอบด้วยคุณสมบัติที่ดี 5 ประการดังกล่าว และจะต้องประกอบอาชีพสุจริต คือละมิจฉาชีพ มีความขยันหมั่นเพียร นอกจากนี้พระพุทธองค์ทรงกล่าวว่า อุบาสิกาไม่ควรประกอบอาชีพ 5 ประเภท คือ

1. การค้าขายคัสตราวุธ เป็นเหตุให้ทำความผิดก่อโทษแก่ผู้อื่นได้

2. การค้าขายสัตว์ ในที่นี้หมายถึง การค้ำมนุษย์ ทำให้มนุษย์หมดอิสรภาพและสูญเสียความเป็นมนุษย์ ทั้งผู้ขายและผู้ถูกขาย

3. การค้าขายเนื้อ เป็นเหตุให้ต้องฆ่าสัตว์

4. การค้าขายของมีนเมา เป็นเหตุให้มีการดื่มหรือการเสพทำให้เกิดความประมาท

5. การค้าขายยาพิษ เป็นการใช้ทำลายต่อสิ่งมีชีวิต

การค้าขาย 5 ประการนี้ อุบาสิกาไม่ควรทำทั้งด้วยตนเอง และไม่ควรชักชวนบุคคลอื่นให้ทำด้วย (อง.ปญจก. (ไทย) 22/177/295.)

อุบาสิกาควรตั้งตนอยู่ในธรรมที่เป็นไปเพื่อความเจริญในพระพุทธศาสนาด้วย (อง.สตตก. (ไทย) 23/29/44.) ธรรม 7 ประการ คือ

1. ไม่ละเลยการเยี่ยมเยือนพระภิกษุ

2. ไม่ละเลยการฟังธรรม

3. ศึกษาในอริยศีล (ศีล 5 และศีล 10)

4. มีความเลื่อมใสในพระภิกษุ

5. ฟังธรรมโดยไม่คอยคิดโต้แย้งหรือจ้องจับผิด

6. ไม่แสวงหาทักษิณนอกศาสนานี้

7. ทำอุปัชฌาย์ศาสนานี้ก่อน

เมื่ออุบาสิกาประกอบด้วยคุณสมบัติที่กล่าวมาทั้งหมด คือ เป็นผู้ถึงพระรัตนตรัย เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีล เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา เป็นผู้ถึง

¹ หมายถึง พระไตรปิฎก เล่ม 19 ข้อ 1033 หน้า 554

พร้อมด้วยจาคะ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญา เลี้ยงชีพสุจริต และตั้งตนอยู่ในธรรมที่เป็นไป เพื่อความเจริญในพระพุทธศาสนา ปฏิบัติหน้าที่ของตนได้อย่างเหมาะสม ก็จะทำให้อุบาสิกาประสบความสำเร็จในความสุขในโลกนี้ได้อย่างสมบูรณ์ จะเป็นหลักประกันเพื่อความสุขในโลกหน้าหรือการเกิดในสัมปรายภพหรือภพเบื้องหน้าได้อย่างแน่นอน ย่อมควรแก่การเป็นผู้ตั้งใกล้พระรัตนตรัยหรือเป็นผู้ใกล้ชิดพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

จากบทบาทและคุณสมบัติดังกล่าวนี้ พระพุทธรูปทรงเครื่องอุบาสิกาผู้มีบทบาทยอดเยี่ยมหรือเป็นเลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลายในด้านต่าง ๆ ไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะจำนวน 10 คน (อง.เอกก.(ไทย) 20/258-267/32-33.) อันได้แก่

1. “สุชาดา” ลูกสาวของนายบ้านเสนานิคม ผู้เป็นเลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลาย ผู้ถึงสรณะก่อน
2. “วิสาขา มิคารมาตา” ผู้เป็นเลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลาย ผู้ยินดีในการถวายทาน
3. “ขุชุตตรา” ผู้เป็นเลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลาย ผู้เป็นพหูสูต
4. “สามาดี” ผู้เป็นเลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลาย ผู้มีปกติอยู่ด้วยเมตตา
5. “อุตตรานันทมาตา” ผู้เป็นเลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลาย ผู้ยินดีในฉันท
6. “สุปวาสา โกถยธิดา” ผู้เป็นเลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลาย ผู้ถวายรสอันประณีต
7. “สุปปิยา” ผู้เป็นเลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลาย ผู้บำรุงรักษาอาพาธ
8. “กาติยานี” ผู้เป็นเลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลาย ผู้เลื่อมใสอย่างแน่นแฟ้น
9. “นกุลมาตา คหปตานี” ผู้เป็นเลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลาย ผู้กล่าวถ้อยคำที่ทำให้เกิดความคุ้นเคย
10. “กาลี” อุบาสิกาชาวเมืองกุรุขระ ผู้เป็นเลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลาย ผู้เลื่อมใสเพราะได้ยินได้ฟังตาม ๆ กันมา

จากการที่พระพุทธรูปทรงเครื่องอุบาสิกาให้เป็นเอตทัคคะที่ปรากฏข้างต้นนี้ จึงสมควรอย่างยิ่งที่จะศึกษาวิเคราะห์คตินิยมของอุบาสิกาผู้เป็นเอตทัคคะ

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาชีวประวัติของอุบาสิกาผู้เป็นเอตทัคคะ
2. เพื่อวิเคราะห์และนำเสนอคตินิยมของอุบาสิกาผู้เป็นเอตทัคคะ

ระเบียบวิธีวิจัย

1. ศึกษาข้อมูล ศึกษาค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ คือคัมภีร์พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จำนวน 45 เล่ม คัมภีร์อรรถกถา ชุด 55 เล่ม และข้อมูลทุติยภูมิที่เกี่ยวข้อง
2. วิเคราะห์ข้อมูล หลังจากศึกษาค้นคว้า และรวบรวมเรียบเรียงข้อมูลดังกล่าว ผู้ศึกษาจะวิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอคตินิยมของอุบาสิกาผู้เป็นเอตทัคคะ ในประเด็นเรื่องคตินิยมของอุบาสิกาผู้เป็นเอตทัคคะ
3. สรุปผลการศึกษาและนำเสนอผลการศึกษา พร้อมข้อเสนอแนะ หลังจากศึกษาค้นคว้ารวบรวมเรียบเรียงข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล และนำเสนอคตินิยมของอุบาสิกาผู้เป็นเอตทัคคะเรียบร้อยแล้ว ผู้ศึกษาจะสรุปผลการศึกษาประเด็นเรื่องคตินิยมของอุบาสิกาผู้เป็นเอตทัคคะ พร้อมข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

ผลการวิจัย

ผลการศึกษาพบว่า อุบาสิกาผู้เป็นเอตทัคคะที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนานั้น มีทั้งหมด 10 คน อันได้แก่

1. “สุชาดา” ผู้เป็นเลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลาย

ผู้ถึงสรณะก่อน (อง.เอกก.อ. (ไทย) 1/408-409.)²
ซึ่งมีคติธรรมอันเป็นแบบอย่าง ดังนี้

1) คิตติ คือ ใคร่ครวญหรือไตร่ตรองหาสิ่ง
ที่ติงาม สุขดาเมื่อถึงวัยสาวถึงคราวจะมีคู่ นางก็คิด
ปรารถนาหาคู่ครองที่ดี ด้วยความคิดดีซึ่งมาจาก
ความรักดี คือ รักตนเอง รักชื่อเสียงวงศ์ตระกูล
ทำให้นางถึงกับไปบนบานตั้งความปรารถนาไว้กับ
เทวดาที่ต้นไทรใหญ่ ด้วยความคิดดี จึงประพุดติดน
เหมาะสมกับเป็นกุลสตรี ทำให้นางได้แต่งงานกับ
ผู้ชายที่มีมีชาติตระกูลเท่าเทียมกันสมดังที่ตั้งใจไว้

2) พุดติ คือ พุดคำจริง พุดด้วยเมตตา
รักษาคำพูด หรือไม่พูดจาเหลวไหล พุดอย่างไร
ก็ทำอย่างนั้น เมื่อนางสมความปรารถนาแล้ว แม้เวลา
จะผ่านไปเนิ่นนานด้วยเหตุผลใดก็ตาม เมื่อนึกขึ้นได้
นางก็ไม่เพิกเฉยหรือพลัดพ้อจนอีกต่อไป นางรีบ
ชวนชายที่จะแก้บน ด้วยการถวายข้าวมธุปายาส
ที่รสเลิศที่สุดแก่เทวดาที่ต้นไทรใหญ่ดังที่ได้
ตั้งปณิธานไว้ เมื่อหุงข้าวมธุปายาสเสร็จ นางสั่งให้
สาวใช้ไปปิดกวาดบริเวณโคนต้นไทรใหญ่ สาวใช้
รีบกลับมาบอกว่า เทวดามานั่งรอรับเครื่องเซ่นไหว้
ของนายหญิงแล้ว คำบอกของสาวใช้ทำให้นางดีใจมาก
จึงกล่าวกับสาวใช้ว่าถ้าเป็นเรื่องจริงอย่างที่เธอพูด
ฉันจะให้เธอเป็นไทไม่ต้องเป็นคนรับใช้อีกต่อไป
เธอจะได้เป็นลูกสาวของฉัน เมื่อนางไปถึงต้นไทรใหญ่
ก็เห็นพระโพธิสัตว์มีรัศมีดวงมณีเกิดปิติเอิบอิ่มมากขึ้น
และคิดว่าเทวดามานั่งรอรับเครื่องเซ่นไหว้ของตน
อย่างที่สาวใช้บอกจริง ๆ เมื่อกลับมาถึงบ้าน นางก็ได้
แต่งตั้งสาวใช้ให้เป็นลูกสาวตามที่ได้พูดไว้ทุกประการ

3) ทำดี คือทำในสิ่งที่ป็นประโยชน์ต่อตนเอง
และผู้อื่น ทำในสิ่งที่ดีที่สุดในสิ่งที่ทำได้ ส่วนการแก้บน
เป็นการแสดงออกถึงการรักษาสัจจะของมนุษย์

พุดเช่นใดก็ย่อมทำเช่นนั้น การแก้บนยังเปรียบเสมือน
การให้กับสิ่งที่เรามองไม่เห็น ให้อย่างจิตใจที่สะอาด
เช่นเดียวกับสิ่งที่เรามองเห็น นางก็เช่นกัน การแก้บน
ไม่ทำแบบสุกเอาเผากิน หรือสักแต่จะทำให้เสร็จ ๆ
ผ่านพ้นไปเท่านั้น ข้าวมธุปายาสที่จะหุงเพื่อแก้บน
ต้องทำให้ดีที่สุด เริ่มต้นด้วยนางให้คนงานต้มน้ำแม่โค
1,000 ตัวไปไว้ในป่าเขา³ เพื่อให้แม่โคเหล่านั้น
ได้กินเถาพะยอมทำให้น้ำนมมีรสหวาน นางให้แบ่ง
แม่โคออกเป็น 2 กลุ่ม ๆ ละ 500 ตัว ให้รีดน้ำนม
แม่โคกลุ่มหนึ่งไปให้แม่โคอีกกลุ่มกิน แล้วให้แบ่ง
แม่โคกลุ่มที่กินน้ำนมออกเป็น 2 กลุ่ม ๆ ละ 250 ตัว
ให้รีดน้ำนมแม่โคกลุ่มหนึ่งไปให้แม่โคอีกกลุ่มกิน
แล้วให้แยกแม่โคกลุ่มที่กินน้ำนมออกเป็น 2 กลุ่ม ๆ ละ
125 ตัว ให้รีดน้ำนมแม่โคกลุ่มหนึ่งไปให้แม่โค
อีกกลุ่มกิน นางให้ทำเช่นนี้จนเหลือแม่โคกลุ่มสุดท้าย
คือ 8 ตัว ทั้งนี้ นางต้องการน้ำนมที่มีคุณภาพและ
รสดีที่สุด เพื่อนำมาหุงข้าวแล้วปรุงปรายด้วยน้ำผึ้ง
จะได้ข้าวมธุปายาสที่รสเลิศที่สุด เพื่อแก้บนตามที่
นางได้ลั่นวาจาไว้

สุขดา เป็นผู้ถึงสรณะก่อนใครก็เนื่องจากนาง
เป็นคนดี คือ คิตติ พุดติ ทำดี จึงประสบกับสิ่ง ดี ๆ
นอกจากนี้นางก็ไม่ยึดติดห่วงหาพันในทรัพย์สินของตน
เมื่อนางหุงข้าวมธุปายาสเสร็จก็ยกไปทั้งหมด ไม่ได้
ตักแบ่งไว้สำหรับตัวเองแม้แต่น้อยนิด และเมื่อ
ถวายข้าวมธุปายาสก็ถวายทั้งถาดทองคำแก่พระ
โพธิสัตว์สิทธัตถะ นางก็ไม่คิดจะเอาถาดคืน ซึ่ง
ถาดนั้นมีราคาถึงหนึ่งแสนกหาปณะโดยที่ไม่มี
ความเสียดาย และเมื่อนางแต่งตั้งสาวใช้ให้เป็นลูกสาว
ตามที่ได้พูดไว้ นางได้มอบเครื่องประดับอันมีค่า
ราคาแพงให้กับลูกสาว การมีทรัพย์สินสมบัติของนาง
มิได้มีไว้เพื่อเพียงตนเองหรือเพื่อคนในครอบครัวเท่านั้น
หากแต่มีไว้เพื่ออำนวยการประโยชน์หรือเกื้อกูล

² หมายถึง อรรถกถาภาษาไทย เล่ม 1 หน้า 408-409

³ พะยอม ชื่อไม้เถาชนิด *Myriopteromextensum* (Wight)
K.Schum. ในวงศ์ *Asclepiadaceae* เถามีสหวาน ใช้ทำยา
ผลมีครีบโดยรอบ กินได้ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556 : 367)

แก่ผู้อื่นด้วย

2. “วิชาสา มิคารมาตา” ผู้เป็นเลิศกว่า อุบาสิกทั้งหลาย ในฝ่ายผู้ยินดีในการถวายทาน (ขุ.ธ.อ. (ไทย) 1/360-388.) มี คติธรรมอันเป็น แบบอย่าง คือ

1) ผู้ยินดีในการถวายทาน ทานหรือ ทักขิณา หมายถึง สิ่งที่สละให้ ปัจจัยสี่ที่เมื่อถวาย จะเป็นเหตุให้ประโยชน์สุขเจริญเพิ่มพูน ของถวาย ที่ช่วยให้สัตว์ทั้งหลายเจริญด้วยสมบัติดังปรารถนา สิ่งที่ได้โดยเชื่อกกรรมและผลของกรรม วิชาสาเป็น อุบาสิกที่ใส่ใจในการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา ตั้งแต่เยาว์วัย และเป็นผู้ริเริ่มถวายเครื่องอุปโภค บริโภคที่เหมาะสมแก่สมณะ เช่น ผ้ากฐิน ผ้าอาบน้ำฝน ผ้าเช็ดหน้า เป็นต้น นางสละทรัพย์ถึง 27 โกฏิ เพื่อสร้างพระวิหารอันวิจิตรโอฬารด้วยจิตใจที่งดงาม ทุกครั้งที่ทำบุญก็จะชักชวนให้ผู้อื่นร่วมอนุโมทนา บุญด้วย นางไปวัดวันละสองเวลา ไม่เคยไปมือเปล่า ถ้าไปช่วงเช้าก็จะถวายข้าวยาก⁴ ถ้าไปช่วงเพลก็จะ ถวายภัตตาหาร และถ้าไปช่วงบ่ายก็จะถวายน้ำปานะ

นางได้อุปถัมภ์บำรุงพระภิกษุสงฆ์อย่างมากมาย ดังคำกล่าวที่ว่า ตลอดชีวิตของข้าพเจ้าจะว่างวัน จากการอุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์ไม่ได้ นี่คือผู้ยินดี ในการถวายทาน ไม่เคยเพิกหนายในการสั่งสมบุญเลย

2) ใช้หลักธรรมในการครองเรือน เมื่อวิชาสา แต่งงานไปอยู่ตระกูลสามี นางเป็นสะใภ้ที่ดี ประพฤติ ตามหลักธรรมการครองเรือน (ขุ.ธ.อ. (ไทย) 1/372.) ที่สตรีพึงปฏิบัติ คือ

2.1 ไฟในอย่านำออก หมายความว่า อย่านำความลับหรือเรื่องไม่ดีภายในครอบครัว ไปเล่าให้คนข้างนอกฟัง เป็นการประจานครอบครัว ทำให้ครอบครัวเสื่อมเสีย

2.2 ไฟนอกอย่านำเข้า หมายความว่า

อย่านำเรื่องที่ไม่ดีไม่งามของคนในครอบครัว ที่ได้ยิน ได้ฟังจากข้างนอกมาแล้วให้คนในครอบครัวฟัง จะทำให้ครอบครัวไม่สงบ

2.3 ควรให้แก่คนที่ให้เท่านั้น หมายความว่า คนที่ยืมข้าวของแล้วนำมาคืน ถ้ามายืมอีกก็ต้องให้ยืม เพราะเป็นคนรักษาคำพูด

2.4 ไม่ควรให้แก่คนที่ไม่ให้ หมายความว่า คนที่ยืมข้าวของแล้วไม่นำมาคืนถ้ามายืมอีกก็ ไม่ต้องให้ยืม เพราะเป็นคนไม่รักษาคำพูด

2.5 ควรให้แก่คนที่ให้และคนที่ไม่ให้ หมายความว่า ถ้ามีญาติมิตรที่ยากจนมายืมข้าวของ ไม่ว่าจะนำมาคืนหรือไม่นำมาคืนก็ควรให้ ถือว่า เป็นการสงเคราะห์ญาติมิตร

2.6 พึงนั่งให้เป็นสุข หมายความว่า ไม่ ควรนั่งขวางทางเดิน ควรระมัดระวัง ตรงไหนควรนั่ง ตรงไหนไม่ควรนั่ง

2.7 พึงนอนให้เป็นสุข หมายความว่า ไม่ควรนอนก่อนและตื่นทีหลัง ภรรยาต้องตื่นก่อน และนอนทีหลัง

2.8 พึงบริโภคให้เป็นสุข หมายความว่า ควรจัดเตรียมให้คนในครอบครัวกินก่อน แล้วค่อย กินทีหลัง

2.9 พึงบำเรอไฟ หมายความว่า พ่อแม่ ของสามีและสามีเปรียบเหมือนไฟ ควรดูแลอย่างดี และให้ความเคารพอย่างสูง เพราะไฟมีทั้งคุณ และโทษ ถ้าทำไม่ดีไฟนั้นอาจเผาตัวเรา

2.10 พึงนอบ น้อมเทวดาภายใน หมายความว่า จงให้ความเคารพนอบน้อมต่อพ่อแม่ ของสามีและสามีดุจเทวดา

3) ทำตนให้เป็นที่พึงของคนอื่นได้ คือ การทำตนให้พึ่งตนได้ เมื่อพึ่งตนเองได้ก็ไม่ต้อง พึ่งคนอื่น สามารถเป็นที่พึ่งให้คนอื่นได้ มีเรื่องเล่าว่า ภิกษุณีรูปหนึ่งออกบวชด้วยศรัทธา อยู่ในความดูแล ของพระเทวทัต บวชได้ไม่นานท้องของนางก็โตขึ้น พระเทวทัตตัดสินใจให้นางปาราชิกสึกออกไป กลัวว่าจะเสียชื่อเสียงสำนักที่ตนปกครองอยู่ นางไม่

⁴ ยาคู เป็นอาหารเบาสำหรับฉันรองท้องก่อนถึงเวลา ฉันอาหารหนัก เป็นของเหลว ต้มได้ ชดได้ ไม่ใช่ของฉันให้อิ่ม เช่น กล้วยต้มยาคูก่อนแล้วไปฉันพาด

ต้องการฝึกและยืนยันว่า ศิลของนางไม่ต่างไม่
พร้อย จึงเดินทางไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ที่พระเช
ตวันมหารัชมงคล พระองค์ทรงให้พระอุบาลีชำระคดี
พระอุบาลีจึงเชิญวิสาขให้เป็นคณะกรรมการใหญ่
ชำระคดีต่อเบื้องพระพักตร์พระพุทธองค์และพระ
เจ้าปเสนทิโกศล โดยวิสาขเอาผ้ามาถักล้อม
ภิกษุณีรูปนั้น ด้วยประสพการณ์และความ
ละเอียดรอบคอบของนาง ก็เริ่มตรวจดูมือ เท้า
สะดือ ท้อง และคำนวณนับวันที่ระดูหมดไป ก็
สามารถทราบอายุครรภ์ได้ว่าตั้งครรภ์ก่อนบวช
ไม่ได้ตั้งครรภ์ในขณะที่บวชเป็นภิกษุณี นางถวายรายงาน
แก่พระอุบาลี พระอุบาลีจึงประกาศว่าภิกษุณีรูปนี้
เป็นผู้บริสุทธิ์ พระพุทธองค์ประทานอนุโมทนาว่า
“ภิกษุณีเป็นผู้บริสุทธิ์” (ขุ.ธ.อ. (ไทย) 2/135-136.)
ภิกษุณีจึงพ้นจากข้อกล่าวหา

ลูกชายผู้ดีมีตระกูลจำนวนมากได้ฝากภรรยาไว้
กับวิสาข ด้วยหวังว่าภรรยาของตนจะได้รับการ
อบรมสั่งสอน เมื่อนางไปไหนภรรยาของตน จะได้
ไปด้วย เมื่อถึงเทศกาลงานตีมัสการภรรยาเหล่านั้นแอบ
ตีมัสราที่เหลืจากสามี นางก็ได้ว่ากล่าวตักเตือน
และถูกสามีทุบตีแต่ก็ยังไม่เข็ด ยังอยากตีมัสราอีก
จึงหาอุบายชวนกันไปเที่ยวสวนจะได้ตีมัสรากัน
นางไม่ไปด้วยแต่จะไปฟังธรรมที่พระวิหาร
พวกภรรยาเหล่านั้นจึงต้องตามไปด้วย ขณะพระพุทธองค์
ทรงแสดงธรรมอยู่นั้นก็แอบตีมัสรากัน เมื่อเมาก็ล้มตัว
ร้องรำทำเพลงและก็ทะเลาะกัน พระพุทธองค์
จึงทรงเนรมิตให้เกิดความมืด ต่างก็หวาดกลัวนั่งตัวสั่น
พระองค์ทรงเปล่งพระรัศมีสว่างเจิดจ้าดุจแสงจันทร์
และแสงอาทิตย์อย่างละพันดวง และทรงสอนว่า
พวกนางทำกิริยาที่น่าละอายเพราะความโง่เขลา
ทำไมไม่แสวงหาปัญญา ความตายกำลังจะเผาผลาญ
แต่ยังทำตัวเหมือนกับไก่ที่เข่าขังไว้แก่งกินยัง
หัวเราะเรีงรำจิดตักัน อีกไม่นานก็จะถูกเขาเชือด
พวกนางต่างก็ได้สติ อากักรเหมาหายไปเป็นปลิดทิ้ง
จิตก็สงบลงจึงน้อมใจไปในพระธรรมเทศนานั้น
ทำให้บรรลู่สุตาปัตติผลด้วยกันทุกคน (ขุ.ธ. (ไทย)

25/146/77.)

วิสาขา ยังเป็นที่พึ่งให้กับเพื่อน ๆ อุบาสิกา
เมื่อพระวิหารบุพพารามสร้างเสร็จถึงคราวฉลอง
นางชวนเพื่อน ๆ อุบาสิกาจำนวนมากเข้าไปชม
ในพระวิหารมองดูเครื่องใช้สอยต่าง ๆ จัดแต่งตั้ง
ไว้อย่างวิจิตรงดงาม นางจึงกล่าวกับเพื่อน ๆ อุบาสิกาว่า
ฉันตั้งใจสร้างพระวิหารงดงามถึงเพียงนี้ พวกเธอ
จงอนุโมทนาบุญเอาเถอะ เพื่อน ๆ อุบาสิกาเห็น
การสละทรัพย์จำนวนมากมหาศาลเพื่อสร้างพระวิหาร
อันใหญ่โตขนาดนี้ ก็ด้วยความศรัทธาในพระรัตนตรัย
ของนางอย่างแท้จริง จึงร่วมกันอนุโมทนาบุญ
ด้วยความจริงใจ ผลของการอนุโมทนาบุญในครั้งนั้น
ทำให้เพื่อน ๆ อุบาสิกาเมื่อหมดอายุขัยได้ไปเกิด
ในเทวโลก (ขุ.วิ. (ไทย) 26/729-754/84-88.)

วิสาข เป็นแบบอย่างของอุบาสิกาใน หลาย ๆ
ด้านที่กล่าวมาข้างต้นเป็นแค่ส่วนหนึ่งเท่านั้น
นอกจากเป็นแบบอย่างผู้ยึดมั่นในการถวายทาน
ยังชักชวนลูกหลานญาติมิตรไปวัดไม่เคยขาด มิคชาละ
ลูกชายไปวัดบ่อย ๆ เกิดศรัทธาอยากบวช (ขุ.เถร.อ.
(ไทย) 2/150.) นางก็ยินดีให้ลูกชายบวช นางจึง
เป็นญาติพระศาสนาเต็มตัว นางเป็นแบบอย่างใช้
หลักธรรมในการครองเรือน ทำให้ชีวิตพบแต่
ความสุขเมื่อพึ่งตนเองได้แล้วนางจึงเป็นที่พึ่งให้กับ
คนอื่นได้ เมื่อคราวออกเรือนจะไปอยู่ตระกูลของ
สามี ข้าทาสบริวารต่างก็สมัครใจที่จะติดตามไป
รับใช้ ชาวบ้านหมู่บ้านส่วย 14 ตำบลรอบเมือง
สาเกตทั้งหมดต่างก็ขอติดตามนายหญิงไปอยู่ที่
เมืองสาวัตถี (ขุ.ธ.อ. (ไทย) 1/372.) ด้วยจิตใจโอบ
อ้อมอารีและความประพฤติดีที่งดงาม นางจึงเป็นที่
รักที่เคารพนับถือของประชาชนทั่วไป และด้วย
สุขภาพที่แข็งแรง ไม่มีโรคภัย นางจึงได้รับเชิญให้
ไปเป็นเกียรติในงานมงคลและงานบำเพ็ญกุศล
ต่าง ๆ เพื่อให้คำแนะนำและเพื่อเป็นสิริมงคลกับ
เจ้าของงานเกือบทุกวัน ทั้งนี้เพราะผู้ให้นั้นย่อม
ได้รับความรักความชื่นชมจากบุคคลอื่นเสมอ ผู้ให้
ย่อมผูกไมตรีไว้ได้ ปราชญ์ผู้ให้ความสุขย่อมได้รับ

ความสุขเช่นกัน

3. “**ขุชุตตรา**” ผู้เป็นเลิศกว่าอุบาสิกทั้งหลาย ในฝ่ายผู้เป็นพหูสูต (อง.เอกก.อ. (ไทย) 1/431-446.) คติธรรมอันเป็นแบบอย่าง คือ

1) ผู้เป็นพหูสูต พหูสูตนั้นต้องเป็นผู้ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน จึงจะได้ยินได้ฟังมาก คือ ทรงจำธรรมและ รู้ศิลปวิทยามาก หรือเป็นผู้เล่าเรียนมาก ศึกษามาก แม้เป็นการฟังธรรมครั้งแรก นางก็ตั้งใจฟังอย่างจดจ่อ จนเข้าถึงธรรมได้อย่างแจ่มแจ้ง สามารถดำรงอยู่ในโสดาปัตติมารค ละความเห็นวาทังกายเป็นตัวตน ละความลัษณสยในพระรัตนตรัย และละความเชื่อถืออย่างงมงายในการถือศีลพรต สักแต่ว่าทำตาม ๆ กัน มาเสียได้ เพราะนางเป็นคนสนใจ ใฝ่รู้ใฝ่เรียน อย่างจริงจัง จึงสามารถยกฐานะของตนพ้นจากความเป็นหญิงรับใช้ผู้มีหน้าที่ทำทุกอย่างตามที่นายสั่ง จนได้เป็นคุณแม่และอาจารย์ผู้สอนธรรมแก่ พระอัครมเหสีของพระราชและเหล่าหญิงบริวาร การศึกษาเล่าเรียนจึงจำเป็นทุกยุคทุกสมัย พระพุทธองค์ก็ทรงยกย่องบุคคลผู้มีปัญญาที่เกิดจากการใฝ่รู้ใฝ่เรียน เพียรพัฒนาตนจนเกิดปัญญาก็ปัญญานี้แหละจะนำพาชีวิตสู่จุดมุ่งหมายที่สูงขึ้น

2) การประพฤติธรรม คือ การทำความดี การประพฤติธรรมในกุศลกรรมบถ (อง.ทก. (ไทย) 20/6/144-145.) หรือทางแห่งความดี ด้วยการประพฤติกาย วาจา ใจ ให้สุจริต เมื่อนางได้ฟัง พระธรรมเทศนาครั้งแรกก็เข้าถึงธรรม และเมื่อรู้ธรรมแล้วก็ประพฤติธรรม ด้วยการเปลี่ยนพฤติกรรมที่ไม่ดี ตั้งอยู่ในศีลธรรมอันดี พัฒนาการใหม่โดยการซื้อดอกไม้ เต็ม 8 กหาปณะ และสารภาพความจริงที่ตนได้กระทำความผิดมานั้น แสดงให้เห็นว่า รู้ธรรมแล้ว ก็พึงประพฤติธรรมในสังคมปัจจุบันคนรู้ธรรมนั้นมีมาก ผู้ประพฤติธรรมอย่างแท้จริงนั้นมีน้อย ผู้ประพฤติธรรมจะอยู่อย่างสงบ เพราะเป็นคนมีสติอยู่เสมอพูดจาพอประมาณ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดเพื่อเจ้า จิตใจก็สะอาด ไม่ละโมภโลกมากอยากได้

ไม่มีจิตริษยาหรือคิดเบียดเบียนผู้อื่น คิดแต่จะให้โดยไม่หวังจะเอาคืน และเชื่อในบาปบุญคุณโทษ จึงมีความละอายและเกรงกลัวต่อบาป ซึ่งเป็นผลจากการประพฤติธรรม ขุชุตตราเป็นแบบอย่างผู้เป็นพหูสูต ซึ่งเกิดจากการใฝ่รู้ใฝ่เรียนอย่างตั้งใจ ทำให้เข้าถึงธรรม เมื่อรู้ธรรมแล้วก็ประพฤติธรรม ผลของการประพฤติธรรมจึงพ้นจากความเป็นทาส หรือที่เรียกว่าธรรมะจัดสรร พวกเราก็เช่นกัน เมื่อรู้ธรรมแล้วก็ประพฤติธรรมกันเถาะ

4. “**พระนางสามาวดี**” ผู้เป็นเลิศกว่าอุบาสิกทั้งหลาย ในฝ่ายผู้มีปกติอยู่ด้วยเมตตา (ขุ.ธ.อ. (ไทย) 1/178-219.) คติธรรมอันเป็นแบบอย่าง

1) ผู้มีปกติอยู่ด้วยเมตตา ความเมตตา หมายถึง การมีจิตแห่งความรักใคร่ ความห่วงใย ความสงสาร ความปรารถนาดี ความเป็นมิตร ความอนุเคราะห์โดยไม่มีเงื่อนไข เพื่อให้ผู้อื่นมีความสุขหรือให้พ้นจากทุกข์ โดยไม่คาดหวังว่าจะได้อะไรตอบแทน เมื่อพระนางสามาวดีทรงทราบความจริงจากขุชุตตราสาวใช้ผู้มีหน้าที่ไปซื้อดอกไม้ว่า ที่ผ่านมามตนได้ยกยอกเงินค่าดอกไม้วันละ 4 กหาปณะทุกวัน แทนที่พระนางจะตำหนิติเตียน เรื่องความไม่ซื่อสัตย์ของสาวใช้หรือเรียกเงินที่ยกยอกคืนกลับมา แต่พระนางหาเป็นเช่นนั้นไม่ แล้วก็แล้วไป

พระนางมีจิตใจเมตตาต่อทุกคน แม้จะถูกพระนางมาคันทียาผู้เป็นปฏิปักษ์วางแผนกลั่นแกล้งต่าง ๆ คอยกราบทูลใส่ร้าย ยุยงให้พระสวามีเข้าใจผิดโทษถึงประหารชีวิต พระนางก็ไม่เคยโกรธ ไม่เคยคิดจะโต้ตอบหรือเอาผิด ยังให้ความเมตตาและให้อภัยทุกครั้ง ความเมตตาของพระนางนั้นทำให้บริวารรักใคร่และอยู่ในโอวาท และเมื่อพระนางมาคันทียาวางแผนฆ่าพระนางด้วยการเผาทั้งเป็น ขณะไฟไหม้เข้ามาใกล้ตัว พระนางมีสติมั่นคง ไม่หวั่นไหว ทรงบอกกับหญิงบริวารทั้ง 500 คน ให้แผ่เมตตาและอธิษฐานกรรมให้กับผู้ที่เกี่ยวข้องกับการตายในครั้งนี้ บริวารทั้งหมดพร้อมใจ

กันปฏิบัติตามและตายอย่างสงบ ชีวิตของพระนางอยู่ด้วยความเมตตาจนลมหายใจสุดท้าย เมตตาของพระนางเป็นคุณสมบัติพิเศษที่เหนือกว่าใคร ๆ

2) ความกตัญญู คือ การรู้จักบุญคุณที่ผู้อื่นกระทำให้กับเรา ความกตัญญูนี้ยังรวมไปถึงกตเวทิตะ คือ การตอบแทนคุณซึ่งสำคัญกว่า เมื่อครั้งลำบากยากไร้สามาขออาสาไปรับอาหารจากโรงทานให้แม่กับพ่อ ทั้งที่แม่เห็นว่านางยังเด็กเกินไปและยังมีอนาคตอันยาวไกล ไม่สมควรจะไปปะปนกับพวกขอทาน แต่นางอ้างถึงความกตัญญูที่ลูกพึงปฏิบัติต่อแม่และพ่อ เมื่อได้อาหารมาแล้วนางก็สละส่วนของตนให้แม่กับพ่อกินให้อิ่มก่อน นางจะกินส่วนที่เหลือเท่านั้น

เมื่อมีตฤณภูมิผู้ดูแลโรงทานรับนางไว้ในฐานะลูกสาว นางก็ได้ได้อยู่อย่างวางเฉยหรือดูดายนางช่วยดูแลความเรียบร้อยของโรงทาน เพื่อแบ่งเบาภาระหน้าที่ให้กับพ่อบุญธรรม ทำให้นางได้เห็นความไม่เป็นระเบียบของโรงทาน จากการยื้อแย่งอาหารของผู้ที่มารับอาหารซึ่งมีจำนวนมากทำให้นางมีแนวคิดแก้ปัญหาด้วยการทำช่องทางเดินเดียวไปรับอาหารข้างใน รับแล้วก็ออกประตูอีกด้านหนึ่งแนวคิดนี้ประสบผลสำเร็จ เป็นที่พอใจของ โสภสเศรษฐีและมิตตภุมมพี่ยักษ์ นี่คือผลของความกตัญญูกตเวทิตะที่นางได้ตอบแทนให้กับผู้มีอุปการคุณตามโอกาสนั้น ๆ ที่ทำได้

เมื่อโสภสเศรษฐีตั้งนางให้เป็นลูกสาวคนโตและมอบหญิง 500 คนให้เป็นบริวาร วันหนึ่งมีงานรื่นเริงประจำปี พระเจ้าอุเทนแห่งเมืองโกสัมพิตลอดพระเนตรเห็นนางก็มีใจปฏิพัทธ์รักใคร่ จึงส่งคนไปสวามิภักดิ์ด้วยความที่โสภสเศรษฐีมีลูกสาวคนเดียวจะไม่ฝืนใจลูก จึงปฏิเสธไม่ยอมยกลูกสาวให้ ทำให้พระเจ้าอุเทนพิโรธรับสั่งให้ทุกคนออกจากเรือนแล้วตีตรายึดเรือนเป็นของหลวง นางคิดว่านางจะไม่สร้างปัญหาความเดือดร้อนให้กับแม่พ่อบุญธรรมผู้มีพระคุณยิ่ง ขึ้นชื่อว่าพระราชาทรงปรารถนาสิ่งใดไม่มีอะไรจะขัดขึ้นได้ และการที่นางได้เป็นพระอัครมเหสี

ของกษัตริย์แห่งเมืองโกสัมพินันไม่ใช่เรื่องที่ต่ำต้อยด้อยค่า แต่เป็นสิ่งที่เชิดชูเกียรติให้กับแม่และพ่อที่ดูแลนางอย่างลูกแท้ ๆ สิ่งนี้ควรทำให้แก่บุคคลทั้งสอง เป็นการตอบแทนคุณจะดีกว่า นางจึงบอกกับโสภสเศรษฐีว่า พ่ออย่าลำบากเพราะลูกเลย โสภสเศรษฐีเมื่อได้ยินลูกสาวพูดเช่นนี้ก็คิดว่า ลูกสาวของตนคงจะพึงพอใจในพระเจ้าอุเทนเป็นแน่ จึงส่งคนไปกราบทูลว่าตนยินดีที่จะถวายลูกสาว พระเจ้าอุเทนทรงอภิเษกนางขึ้นเป็นพระอัครมเหสีทั้งหมดนี้คือการตอบแทนคุณ การรู้จักบุญคุณแล้วไม่ได้ตอบแทน ไม่นับว่าเป็นความกตัญญู

3) การประพฤตินไม่ประมาทในธรรม แม้ว่าพระนางสามารถได้รับการอภิเษกเป็นพระอัครมเหสี ทรงเป็นที่รักที่โปรดปรานของพระราชินี พระนางก็ไม่ทรงมัวเมาในลาภยศสรรเสริญ สุข เมาในวัยหรือเมาในชีวิต พระนางนั้นมีจิตใจที่ใฝ่หาธรรม เช่น เมื่อทรงทราบว่า ชุชชุตตราหญิงรับใช้ได้ไปพึ่งพระธรรมเทศนาจากพระพุทธองค์ พระนางขอร้องวิงวอนให้นางแสดงธรรมที่ได้ฟังมา ให้พระนางและบริวารคนอื่น ๆ ได้ฟังบ้าง พระนางยอมทุกอย่างเพื่อการฟังธรรม เมื่อได้ฟังได้รู้ธรรมแล้วพระนางก็ประพฤติธรรม ทำให้กายใจสงบพบชีวิตเย็น

เมื่อครั้งพระเจ้าอุเทนกราบทูลนิมนต์พระพุทธองค์เสวยภัตตาหารในพระราชวัง และทรงประสงค์จะประทานพรให้กับพระนาง ทรงถามว่าพระนางอยากได้สิ่งใดจากพระองค์ พระนางทรงตอบว่าไม่ต้องการอย่างอื่น นอกจากจะขอถวายภัตตาหาร แต่พระพุทธองค์และพระสงฆ์เป็นประจํา หลังจากนั้นพระนางก็ได้บำเพ็ญบุญเป็นประจําสมาเสมอ นี่คือการไม่ประมาท ไม่ประมาทในบุญกุศล ไม่ประมาทในการประพฤติปฏิบัติธรรม ถือได้ว่า การประพฤตินไม่ประมาทในธรรมทั้งหลายด้วยทาน ศีล กาวนา ที่กล่าวว่าความไม่ประมาทเป็นทางไม่ตาย หมายถึงความไม่ประมาทเป็นทาง คือ ทางให้ถึงสุดที่แน่นอน ไม่แปรเปลี่ยนเป็นอื่นไปได้ และก็เป็นเช่นนั้นจริง ๆ พระนางมีสุดที่เป็นที่ไป ผู้ไม่ประมาทย่อมไม่ตาย

คือเป็นผู้ไม่ตายจากความดี ถึงตัวจะตายก็เชื่อว่าไม่ตาย เพราะชื่อเสียงเกียรติยศยังคงปรากฏอยู่ให้พวกเราคนรุ่นหลังได้ศึกษา และนำมาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต

พระนางสามาวดีจึงเป็นแบบอย่างของผู้มีปกติอยู่ด้วยเมตตา มีความกตัญญูทวนเวียน และประพฤตินั้นไม่ประมาณในธรรมทั้งหลาย พระนางให้ความเมตตาแก่ทุกคน ความเมตตาจะเกิดขึ้นได้นั้นก็ด้วยไม่มีความโกรธ เพราะความโกรธเป็นศัตรูคอยขัดขวางไม่ให้เมตตาเกิดขึ้น พระนางจึงเป็นผู้มีเมตตาธรรมที่แผ่กว้างออกไปไม่มีที่สิ้นสุด ไม่เลือกที่รักมักที่ชังแม้กระทั่งศัตรู หากสังคมใดขาดความเมตตา ก็จะเกิดความเดือดร้อนทุกข์หยาบหนา พระพุทธองค์ทรงยกย่องความเมตตาว่าเป็นคุณธรรมสำคัญของการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม ทำให้เกิดความรักความสามัคคี สังคมจะสงบสุข และสันติภาพก็จะเกิดขึ้นในโลก ดังที่ว่า “เมตตาธรรมค้ำจุนโลก”

5. “อุตตรา” ผู้เป็นเลิศกว่าอุบาสิกทั้งหลาย ในฝ่ายผู้ยินดีในมาน (อง.เอกก.อ. (ไทย) 1/446-452.) มีคตินิยมอันเป็นแบบอย่าง คือ

1) ผู้ยินดีในมาน มาน คือ ภาวะจิตสงบ ประณีต หรือการเพ่งอารมณ์จนใจแน่วแน่เป็นอุปมาสมาธิ เริ่มด้วยการรักษาศีล นางอุตตรารักษาศีล 5 อย่างเคร่งครัด และทุกวันพระจะรักษาศีลอุโบสถเป็นประจำ แต่เมื่อออกเรือน ไปอยู่ในตระกูลของสามีซึ่งนับถือศาสนาอื่น ทำให้นางไม่มีโอกาสที่จะบำเพ็ญบุญใด ๆ แม้แต่การได้เห็นภิกษุหรือภิกษุณีก็ไม่มี ทำได้เพียงรักษาศีล 5 อย่างเดียว เมื่อได้รับเงินที่พ่อส่งมาให้ นางจึงจ้างสิริมาซึ่งเป็นหญิงโสเภณีมาปรนนิบัติสามี เพื่อนางจะได้อธิษฐานองค์อุโบสถตามที่ตั้งใจไว้ ดังนั้นความสมบูรณ์และความประณีตแห่งศีลย่อมเกิดขึ้นด้วยการสำรวมกาย วาจา มีความประพฤติที่ดีงาม แม้ถูกสิริมาทำร้ายก็ยังรักษาศีลได้ไม่ให้ขาด ด้วยการไม่กล่าววาจาหยาบคายหรือทำร้ายโต้ตอบ

ทำจิตให้เป็นสมาธิ (มาน) ก็คือการทำจิตให้ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์เดียว ไม่ฟุ้งซ่านแผ่สายไปยังอารมณ์อื่น ๆ หากศีลไม่มั่นคงย่อมเจริญมานให้เกิดขึ้นได้ยาก เพราะศีลเป็นกำลัง เป็นฐานให้เกิดสมาธิ เมื่อจิตตั้งมั่นในสมาธิจนมีกำลังดีแล้วย่อมทำกิจต่าง ๆ ให้ลุล่วงสำเร็จได้ด้วยดี

2) ชะนะความโกรธ จะชนะความโกรธได้นั้น ก็ด้วยความอดทนหรือขันติ คือ ความอดกลั้นต่อสิ่งที่ไม่ดี ภัยมารยาทที่หยาบคาย หรือการทำร้ายของผู้อื่นต่อตน เป็นต้น เรียกว่า อธิवासนะ แปลว่า ความอดกลั้น คือการปล่อยการกระทำที่ไม่ดีของผู้อื่นให้ผ่านไปโดยไม่โต้ตอบ คนทั่วไปปราศจากความอดทน จะไม่ยอมปล่อยให้สิ่งไม่ดีที่มากระทบตนนั้นผ่านไป แต่จะโต้ตอบด้วยคำพูดหรือการกระทำ เช่นนี้ เป็นลักษณะที่ปราศจากความอดทน ขันตินั้น มีกุศลจิตที่มีเมตตาเป็นประธาน ขณะที่เราอดทนอยู่เราก็จะมีจิตที่ประกอบด้วยเมตตา ผู้ที่ปราศจากความอดทนจะไม่มีเมตตา เพราะยังไม่สามารถที่จะชนะความโกรธได้เลย และคนเหล่านี้ก็ไม่สามารถที่จะรักษาศีลได้ แต่อุตตราชนะความโกรธได้แล้ว แม้นางจะถูกสิริมาทำร้ายด้วยความหึงหวงโดยตักน้ำมันร้อน ๆ มาราดบนศีรษะของนางแทนที่นางจะโกรธแค้นหรือโต้ตอบ แต่กลับสงสารและคิดถึงความดีที่สิริมามีอุปการคุณต่อนางมาทำหน้าที่ดูแลสามีให้นาง ทำให้นางได้มีโอกาสบำเพ็ญบุญด้วยการรักษาศีลอุโบสถ ได้ฟังพระธรรมเทศนา และได้ถวายภัตตาหารแด่พระพุทธองค์และหมู่สงฆ์ตลอดถึง 15 วัน เมื่อคิดได้เช่นนี้จิตของนางก็เปี่ยมด้วยเมตตาจึงห้ามไม่ให้พวกนางทาสีที่กำลังจะรุมลงโทษสิริมาที่บังอาจทำร้ายนายหญิงของตน ความเมตตาของนางทำให้สิริมาสำนึกผิดในสิ่งที่ตนได้กระทำ จึงขอโทษต่อนางแต่นางบอกว่าจะ ยกโทษให้ก็ต่อเมื่อพ่อของนางคือพระพุทธองค์ ทรงยกโทษให้เธอ แท้จริงแล้วนางไม่ถือโกรธหรือถือโทษแม้แต่แต่น้อยนิด

แต่ถ้านางจบลงด้วยคำว่าฉันยกโทษให้เธอ สิริมาก็จะไม่มีโอกาสได้พบพระพุทธองค์ ไม่มีโอกาสจะได้ฟังธรรม (การบรรลุธรรมย่อมไม่เกิดขึ้น) และจะไม่ได้สร้างสมบุญ แต่จะมีทุกติเป็นไปจากกรรมที่ได้กระทำอย่างแน่อน ด้วยความเมตตาที่ปรารถนาจะแก้เกล็ดขังนำโดยอุบาย จึงทำให้นางสิริมาพบแสงสว่างในชีวิต เลิกอาชีพอโสภณีย์ หันมาสร้างบุญกุศล เมื่อหมดอายุขัยก็มีสุคติภพเป็นที่ไปอันแน่อน

อุตตราเป็นแบบอย่างผู้ยินดีในฉันทและชนะความโกรธได้ ซึ่งผ่านขั้นตอนของความอดทน ความอดทนเป็นเหตุหลักของศีล สมาธิ และปัญญา กุศลธรรมทุกอย่างย่อมดำเนินไปด้วยขันติ ความอดทนจึงเป็นข้อประพฤติที่ทำได้ยาก คนทั่วไปมักจะโต้ตอบต่อสิ่งที่ผู้อื่นกระทำไม่ดีต่อตน หวังจะเอาชนะ แต่ไม่สามารถจะเอาชนะใจตนเองได้ พระพุทธองค์ทรงกล่าวไว้ว่า ผู้ที่โกรธตอบเป็นคนที่ทรามกว่าคนที่อดทนไม่โกรธตอบ ถือว่าเป็นผู้ชนะสงครามที่ชนะได้ยาก ก็คือการชนะตนเอง เมื่อชนะตนเองได้ย่อมชนะทุกอย่าง

6. “พระนางสุปปาวสา” ผู้เป็นเลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลาย ผู้ถวายรสอันประณีต (อง.เอกก.อ. (ไทย) 1/452-453.) มีคตินิยมอันเป็นแบบอย่าง

1) ผู้ถวายอาหารรสอันประณีต ทุกครั้งที่พระนางสุปปาวสาจะทำบุญก็จะตระเตรียมอาหารสะอาดรสอันประณีต คือ รสอร่อย คนที่เข้าใจเรื่องของกรรม และผลของกรรมจะพิถีพิถันในการจัดเตรียมของที่จะทำบุญ แต่สำหรับบางคนยังไม่เข้าใจเรื่องของกรรม และผลของกรรม จึงสักแต่ว่าทำ สมัยโบราณจะให้ความสำคัญกับการทำบุญมาก ไม่ได้สักแต่ว่าทำหรือให้ ๆ ไปเพื่อตัดความรำคาญ เพราะสิ่งที่ทำไปนั้นจะส่งผลในทางที่ไม่ดีหรือไม่พึงปรารถนา ดังมีเรื่องเล่าในอรรถกถาคุณาลชาดกว่าหญิงผู้ยากไร้กำลังขยำดินเหนียวเพื่อฉาบทาสาน พระปัจเจกพุทธเจ้ามาหยุดยืนขอบิณฑบาตดินเหนียวสักก้อนเพื่อเอา

ไปฉาบทาผนังถ้ำที่พัก แต่นางไม่ให้จึงทำเฉย พระปัจเจกก็ยังยืนอยู่ นางโมโหจึงเอาก้อนดินเหนียวก้อนหนึ่งโยนลงในบาตรเพื่อตัดความรำคาญ เมื่อนางหมดอายุขัยได้ไปเกิดชาติใหม่ในตระกูลยากจนรูปร่างหน้าตาก็ชั่วร้าย มีอวัยวะไม่สมประกอบ คือ มือ เท้า ปาก ตา และจมูกบิดเบี้ยว น่าเกลียดน่ากลัว ชาวบ้านจึงเรียกนางว่า “ปัญจปาปี” คือชั่วเหว 5 แห่ง (ขุ.ชา.ปญญาส.อ. (ไทย) 8/432-433.)

ในพระไตรปิฎก พระพุทธองค์ทรงกล่าวไว้ว่า “ผู้ให้ของที่นำพองใจ ย่อมได้ของที่นำพองใจ” อุคคหบดีจึงถวายทานตลอดชีวิตของเขา ด้วยของกินที่รสเลิศและของใช้ที่ดีเยี่ยม โดยเจตนาเพื่อจะได้รับสิ่งที่นำพองใจยิ่งคือพระนิพพาน ในช่วงที่เขาถวายทานนั้นได้บรรลุพระอนาคามีผล เมื่อเขาหมดอายุขัยได้ไปเกิดในพรหมโลก และได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ที่นั่น อุคคเทพบุตรระลึกถึงพระพุทธองค์จึงลงมาเข้าเฝ้าที่พระเชตวันมหาวิหาร พระองค์ทรงถามว่า เธอได้รับสิ่งที่นำพองใจแล้วหรือ เขาราบทูลว่าได้รับแล้ว (อง.ปญจก. (ไทย) 22/45/69-72.) พระนางสุปปาวสาก็เช่นกัน ทรงจัดแจงทุกอย่างด้วยตนเอง ไม่ว่าจะเป็นของขบฉันที่สะอาด รสอันประณีต หรือยารักษาโรคที่เหมาะสมที่ควร และน้อมเข้าไปถวายด้วยจิตใจที่เบิกบาน พระนางจะจัดเตรียมอาหารเพื่อใส่บาตรวันละ 800 ชุดทุก ๆ วัน ภิกษุหรือภิกษุณีที่เข้าไปบิณฑบาตในพระนิเวศน์ของพระนางจะไม่กลับมือเปล่า อาหารที่บิณฑบาตได้มาก็ล้วนแต่รสประณีตและมีปริมาณมากพอกลับไปทุกครั้ง

2) ผู้ได้ทำความดีไว้ก่อน หรือเป็นผู้ที่ได้สร้างบุญไว้ดีแล้ว หากเราไม่เคยสร้างบุญหรือทำความดีมาก่อน ก็ไม่อาจที่จะประสบความสำเร็จ เพราะขาดบุญวาสนาบารมีเกาที่จะหนุนนำทำให้เจริญก้าวหน้า เช่น เมื่อเราอยู่ในวัยเรียนแต่ไม่ใส่ใจการศึกษาเล่าเรียน หรือมัวแต่ซี้เถียง เมื่อเป็นอย่างนี้ ผลการเรียนรู้ก็ไม่อาจจะสำเร็จลุล่วงไปด้วยดีได้

แม้เราอยู่ในชั้นเรียน วัด หรือที่ทำงานเดียวกัน แต่ความสำเร็จของแต่ละคนแตกต่างกัน และถ้าจะเปรียบเทียบความศรัทธาของผู้ที่เคยปฏิบัติธรรม กับผู้ที่ไม่เคยปฏิบัติธรรม ก็มีความแตกต่างกัน ผู้ไม่เคยปฏิบัติธรรมจะเกิดความสงสัยลังเล ในพระรัตนตรัย ความศรัทธาก็ไม่มั่นคง ทำให้ความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรมนั้นไปได้ยาก ส่วนผู้ที่เคยปฏิบัติธรรมจะหมดความสงสัยลังเล ในพระรัตนตรัย มีความศรัทธาเป็นหลักมั่นคง ทำให้การปฏิบัติธรรมเจริญก้าวหน้า เนื่องจากบุญกุศลที่ทำในชาตินี้ทำหน้าที่อุปถัมภ์บุญเก่าให้ส่งผลได้อย่างรวดเร็ว ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากเป็นผู้ได้ทำความดีไว้ก่อนหรือเป็นผู้ที่ได้สร้างบุญไว้ดีแล้วของแต่ละคน พระนางสุปปาสาภิเช่นกัน ทรงสร้างคุณงามความดี หรือสร้างบุญบารมีไว้มากมายตั้งแต่อดีตชาติ ด้วยอานิสงส์แห่งบุญนั้นส่งผลให้ได้มาเกิดในราชตระกูล และเมื่อพระนางทรงตั้งครรภ์ก็มีผู้มีบุญมาเกิด ในพระครรภ์ของพระนาง ทำให้พระนางได้ลาภ และสักการะมากมาย เช่น ได้รับของขวัญอันมีค่า วันละ 500 ชิ้นทุกวัน (อง.เอกก.อ. (ไทย) 1/262) เป็นต้น ทำให้ชื่อเสียงเกียรติยศของพระนางเลื่องลือ ระบือไปไกลว่า พระนางเป็นผู้มีบุญและมีบุญมาเกิด ในพระครรภ์ของพระนาง

การทำบุญด้วยอาหารที่สะอาดรสอร่อย และปริมาณมากพอ หรือทำบุญด้วยของดี คือ ทั้งคุณภาพและปริมาณ พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญว่า เป็นการให้ที่มีผลมาก เมื่อระลึกนึกถึงบุญนั้น ผู้ให้ ก็ย่อมเกิดความเอิบอิ่มยินดี ขจัดความตระหนี่ซึ่งเป็นอกุศลมูล ผู้ให้ย่อมเข้าถึงความสุข (สรวรรค) ส่วนการได้ทำความดีไว้ก่อนหรือเป็นผู้ที่ได้สร้างบุญไว้ดีแล้วนั้น ก็ด้วยการทำปัจจุบันวันนี้ให้ดีที่สุด เราก็คจะเป็นผู้ที่ได้ทำความดีไว้ก่อนหรือเป็นผู้ได้สร้างบุญไว้ดีแล้วทุกประการ ชีวิตก็จะประสบกับความสำเร็จความเจริญรุ่งเรืองตลอดไป และอุ่นใจตลอดกาล

7. “สุปปิยา” ผู้เป็นเลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลาย

ในฝ่ายผู้บำรุงภิกษุอาพาธ (วิ.ม. (ไทย) 5/280/80-87.) มีคติธรรมอันเป็นแบบอย่าง ดังนี้

1) ผู้บำรุงภิกษุอาพาธ ความเจ็บไข้ได้ป่วยนั้น เกิดขึ้นได้กับทุกคนและทุกวัยไม่ว่าแม้พระภิกษุ พระพุทธองค์ทรงชื่นชมผู้ไม่มีโรคหรือมีโรคน้อยว่าเป็นลาภอันประเสริฐ การบำเพ็ญสมณธรรม จะก้าวหน้าได้นั้นก็ด้วยมีสุขภาพดี ไม่มีโรคภัยเบียดเบียน เพื่อเอื้อต่อการบำเพ็ญสมณธรรมของภิกษุ พระพุทธองค์ก็ทรงเคยดูแลภิกษุอาพาธ ด้วยพระองค์เอง เช่น ภิกษุอาพาธด้วยโรคท้องร่วงนอนจมกองอุจจาระ ปัสสาวะ (วิ.ม. (ไทย) 5/365/239-241.) ภิกษุอาพาธด้วยโรคกายเน่าสบงจิวระเปรอะเปื้อนไปด้วยน้ำเลือด น้ำหนอง (ขุ.ธ.อ. (ไทย) 1/300-304.) เป็นต้น เพื่ออานิสงส์ผลบุญอันใหญ่หลวงที่จะเกิดกับผู้ดูแลภิกษุป่วยไข้ ทรงกล่าวไว้ว่า “ผู้ปฏิบัติตามโอวาทของเราพึงอุปฐากภิกษุอาพาธ” (วิ.ม.อ. (ไทย) 3/280.)

ด้วยศรัทธาอันแรงกล้า ไม่มีความลังเลสงสัย ในพระรัตนตรัย มีสามิเป็นกำลังเสริม ทำให้สุปปิยาผู้มีจิตอาสาคอยเป็นธุระดูแลสุขพลานามัยของพระภิกษุได้เป็นอย่างดี ในยามที่พระภิกษุอาพาธนางก็เปรียบเหมือนพยาบาลคอยจัดหาสิ่งจำเป็นมาถวายโดยมิให้ขาด

2) สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) คือ การพูดจารักษาคำพูด ไม่พูดเท็จ ไม่โกหก ไม่หลอกลวง ไม่เสแสร้งแก่งัดพูด ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดคำส่อเสียด ไม่พูดจาเพื่อเจ้าหาสาระไม่ได้ หรือพูดขี้โม้อวด เป็นต้น การพูดจาหลอกลวงผู้อื่นก็จะเกิดทุกข์โทษกับตัวเองได้มากมาย คนที่พูดเท็จหรือพูดโกหกเป็นประจําจนติดเป็นนิสัย คนประเภทนี้ จะไม่ได้รับความเคารพนับถือจากผู้อื่น และเมื่อ ลาลับจากโลกนี้ไปแล้วก็จะไปเกิดในอบาย และเมื่อพ้นจากอบายแล้ว ถ้าได้กลับมาเกิดเป็นมนุษย์อีกก็จะถูกใส่ร้ายป้ายสีจากผู้อื่น (อง.อฏฐก. (ไทย) 23/40/301.) สุปปิยาได้ตระหนักถึงข้อนี้ เมื่อได้รับปากกับพระภิกษุอาพาธว่า พรงนี้จะนำ

น้ำต้มเนื้อมาถวาย แต่วันนั้นไม่มีเนื้อขายเพราะเป็นวันพระ วันพระในสมัยพุทธกาลห้ามขายเนื้อสัตว์ถึง 3 วัน คือ วันโกน (ก่อนวันพระ) วันพระ และหลังวันพระอีกหนึ่งวัน เมื่อหาซื้อเนื้อไม่ได้ นางก็ทุกข์ใจเพราะได้รับปากไว้ว่าจะนำน้ำต้มเนื้อไปถวาย ถ้าเฉยเสียก็น่าอับอายกลายเป็นคนพูดจาเหลวไหล เชื่อถือไม่ได้ บวกกับนางมีความอาทรห่วงใยต่อความเดือดร้อนของผู้อื่น กลัวว่าถ้าพระภิกษุไม่ได้ฉันน้ำต้มเนื้อจะทำให้อาการท้องเดินกำเริบและจะอ่อนเพลียมากขึ้นหรืออาจจะมรณภาพก็เป็นได้ นางจึงตัดสินใจฉีกเนื้อตนเองให้สาวใช้นำไปต้มถวายพระภิกษุอาพาธตามที่ได้รับปากไว้

การมีสัมมาวาจาได้นั้นต้องระลึกไว้เสมอว่า “ก่อนพูดเราเป็นนายของคำพูด แต่หลังจากพูดแล้ว คำพูดจะกลายเป็นนายของเรา” เปรียบดังพันธสัญญาและเป็นสิ่งที่จะต้องรักษาตลอดไป ภรรยาสามีคู่นี้ช่วยกันดูแลภิกษุอาพาธด้วยศรัทธา มีสัมมาวาจาเป็นที่ตั้ง จึงไม่มีการกระทบกระทั่ง เป็นกำลังใจให้แก่กัน ก็จะหนุนนำไปสู่ชีวิตที่ดีงามยิ่ง ๆ ขึ้น

8. “กาคิยานี” ผู้เป็นเลิศกว่าอุบาสิกทั้งหลาย ในฝ่ายผู้เลื่อมใสอย่างแน่นแฟ้น (อง.เอกก.อ. (ไทย) 1/455-456.) มีคติธรรมอันเป็นแบบอย่าง คือ

1) ผู้เลื่อมใสอย่างแน่นแฟ้น เป็นความเลื่อมใสซาบซึ้งใจในพระพุทธศาสนา เพราะมีความเชื่อมั่นในความมั่นใจในพระพุทธเจ้าที่เป็นบุคคลต้นแบบที่เข้าถึงความจริงและความดีสูงสุดได้ด้วยสติปัญญาและความเพียรพยายามของมนุษย์ในการที่จะเข้าถึงสภาวะเช่นนี้ได้ย่อมไม่มีใครเหนือกว่า เมื่อเกิดความเลื่อมใสเช่นนี้แล้ว ก็โน้มใจในคุณงามความดีนั้น หรือเข้าถึงธรรมที่บุคคลต้นแบบนั้นได้ค้นพบและนำมาแสดงไว้แล้ว ความมั่นใจ ในพระธรรมทั้งความจริงและความดีงามที่บุคคลต้นแบบ คือพระพุทธเจ้าได้แสดงไว้นั้น ว่าเป็นสิ่งที่พระองค์ค้นพบแล้วนำมาประกาศเปิดเผย ทุกคน ถ้าได้พัฒนานั้นให้พร้อม มีปัญญาแก่กล้าพอที่จะ

บรรลุหรือรู้ได้ก็สามารถดับทุกข์ หลุดพ้นเป็นอิสระได้จริง ความมั่นใจในพระสงฆ์สาวก ซึ่งเป็นพยานยืนยันว่า มนุษย์ทั่วไปมีความสามารถที่จะบรรลุธรรมได้ ด้วยการฝึกปรีชา ศึกษา มีธรรมเป็นเครื่องวัดผลการปฏิบัติ พระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าจึงเป็นบุคคลที่มีความดีงามน่าชื่นชม

เมื่อความเลื่อมใสเกิดขึ้นแล้ว ความไม่เชื่อก็ดับสนิท หหมดความเคลือบแคลงสงสัย ใด ๆ จึงลงมือปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลอย่างเต็มความสามารถทั้งกายและใจ ความเลื่อมใสเป็นปัจจัยให้เกิดกุศลธรรมเป็นความซาบซึ้งใจ ทำให้เกิดปิติ ตามมาด้วยความสงบเย็นผ่อนคลาย อันช่วยให้เกิดสมาธิ มีสติขณะกาคิยานีนั่งฟังธรรมอยู่นั้น จะมีสิ่งใดเกิดขึ้นก็ไม่หวั่นไหว เพราะความเลื่อมใสแน่วแน่นคงแน่นแฟ้นและเปลี่ยนแปลงได้ยาก

2) การฟังธรรมในเวลาที่เหมาะสม ถือว่าเป็นมงคลสูงสุดอย่างหนึ่ง เพื่อหาโอกาสแสวงหาความรู้ ในเรื่องที่แสดงหลักความจริงที่บุคคลต้นแบบ คือพระพุทธเจ้าได้ค้นพบ และพระสงฆ์สาวกผู้สืบทอดธรรมหรือธรรมทายาทได้นำมาเผยแผ่ ทำให้ได้ฟังสิ่งที่ไม่เคยฟังมาก่อน ทำให้เข้าใจสิ่งที่ได้ฟังแล้วชัดเจนยิ่งขึ้น ทำให้ความสงสัยหายไป ทำให้ความเห็นถูกต้อง ไม่เข้าใจผิดเพี้ยน และทำให้จิตใจผ่องใส

สมัยพุทธกาลการฟังธรรมเป็นกิจวัตรอย่างหนึ่ง ที่พึงกระทำ กาคิยานีมีความเลื่อมใสอย่างแน่นแฟ้น เกิดจากศรัทธาญาณสัมปยุต เป็นศรัทธาเลื่อมใสที่มีเหตุมีผล ทำให้เกิดวิริยะ คือความเพียรพยายามที่จะปฏิบัติให้ผลประจักษ์จริงจึงแก่ตน การแสดงธรรม ไม่จบก็จะไม่เลิกจากที่นั่ง เริ่มฟังธรรมตั้งแต่เที่ยงคืนจนถึงอรุณรุ่งหรือฟ้าสางของวันใหม่ การแสดงธรรมจบลง ทำให้นางเกิดปัญญามีดวงตาเห็นธรรมรู้แจ้งในสิ่งจะความจริงที่พระพุทธเจ้าผู้เป็น บุคคลต้นแบบได้ค้นพบ สามารถละกิเลสหรือสิ่งที่ทำให้จิตใจเศร้าหมองออกเสียได้ การบรรลุธรรมของนางเกิดจาก

การฟังธรรมในเวลาที่เหมาะสม และตั้งใจฟังธรรมอย่างมีสมาธิ มีสติกำกับทุกเมื่อ จึงอดทนต่อทุกเวทนาและนิรโรคต่าง ๆ ได้

การฟังธรรมอย่างตั้งใจทำให้เกิดสมาธิหรือมีจิตที่ตั้งมั่นกับสิ่งที่กำลังกระทำอยู่ เป็นการรวมกระแสดมคิดให้อยู่จุด ๆ เดียว ผู้มีสมาธิแน่วแน่มุ่งรู้ตามความเป็นจริง จึงละได้ซึ่งความโลภ ความโกรธ ความหลง อันความโกรธนั้นเกิดขึ้นได้ทุกที่ (แม้กระทั่งในวัด) トラบที่ยังมีคนพาลอยู่ เมื่อสตรระลึกได้ว่า เรากำลังปฏิบัติธรรมอยู่จะไม่ยึดติดต่อสิ่งใด และจะไม่ให้สิ่งใดเข้ามาติดเมื่อวางทุกอย่างลงได้ จิตใจก็จะเบาละ เป็นอิสระเกิดความปลอดโปร่ง เบิกบาน เป็นการเข้าสู่การปฏิบัติตามหลักของพระพุทธศาสนา ถ้าทำได้ อย่างนี้ก็จะมีความเจริญงอกงามของจิตแม้ร่างกายของเราจะมีการเสื่อมโทรมไปตามธรรมดาของธรรมชาติแต่จิตใจที่ไม่เสื่อมกลับเจริญงอกงามมากขึ้น เราก็จะ มีความสุขทุกที่ไม่ขึ้นต่อสิ่งปรุงแต่งภายนอก จะมีชีวิตที่มีคุณค่าอย่างแท้จริง และชีวิตที่มีคุณค่านี้แหละ จะนำไปสู่อริยธรรมยิ่ง ๆ ขึ้นไป

9. “นกุลมาตาคหปทานิ” ผู้เป็นเลิศกว่าอุบาสิกทั้งหลาย ผู้กล่าวถ้อยคำที่ทำให้เกิดความคุ้นเคย (อง.ฉก. (ไทย) 22/16/437-438.) มีคติดธรรมอันเป็นแบบอย่าง คือ

1) ผู้กล่าวถ้อยคำที่ทำให้เกิดความคุ้นเคย ถ้อยคำเป็นสิ่งที่สำคัญต่อผู้ที่อยู่ร่วมกันไม่ว่าสังคมใดก่อให้เกิดความรักความสามัคคี การกล่าวถ้อยคำที่ทำให้เกิดความคุ้นเคยนั้น อันได้แก่ถ้อยคำที่ดีงาม คือ คำพูดที่ไม่ส่อเสียดให้เกิดความแตกแยก แต่เป็นคำพูดที่ก่อให้เกิดความสามัคคีกัน ถ้อยคำที่ประกอบด้วยธรรม คือ ไม่พูดเพื่อเจ้อ พูดสิ่งที่มีประโยชน์ต่อผู้ฟัง ถ้อยคำไพเราะ ไม่พูดคำหยาบ ถ้อยคำจริง ไม่พูดคำเท็จ แต่แฝงด้วยสัจธรรม เมื่อนกุลปิตาผู้เป็นสามีป่วยหนักอาการจะไม่รอด นกุลมาตาได้ปลอบใจสามี

ให้ผ่อนคลายหายกังวลด้วยถ้อยคำที่ดีงาม ประกอบด้วยเหตุและผล ทำให้ความป่วยไข้ของสามีผ่อนคลายหายได้ เมื่อหายป่วยแล้ว เขาก็ได้ไปเฝ้าพระพุทธองค์ กราบทูลให้ทรงทราบถึงคำปลอบประโลมใจของภรรยา ในยามที่ตนป่วยไข้ พระองค์ทรงสรรเสริญว่า นกุลมาตาเป็นผู้ชายโชค ดีมีวาสนาที่ได้ภรรยาดี มีจิตใจเอื้อเฟื้อ แนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ (ความสุข) ให้สามี

2) ภรรยาที่ซื่อสัตย์ต่อสามี ความซื่อสัตย์ คือ ประพฤติตรงและจริงใจ เป็นสิ่งที่สำคัญมากต่อทุกคนโดยเฉพาะภรรยาสามี เพราะการแต่งงานของคนสองคน คือความตั้งใจเริ่มแรกที่จะใช้ชีวิตอยู่ด้วยกันจนวันตาย หากไม่มีความซื่อสัตย์เป็นพื้นฐานแล้ว ชีวิตคู่ก็ยาก ที่จะมั่นคงและไม่สามารถดำเนินไปได้ตลอดรอดฝั่ง หลายครอบครัวต้องพังพินาศเพราะความไม่ซื่อสัตย์เป็นเหตุ ความซื่อสัตย์จึงจำเป็นอย่างที่สุด ทำให้เกิดความไว้วางใจหรือความเชื่อมั่นว่าอีกฝ่ายหนึ่งจะอุทิศตนให้แก่เราจะอยู่เคียงข้างเราและรู้สึกได้ว่าเราเป็นเสมือนคน ๆ เดียวกัน ดังที่นกุลมาตาได้กราบทูลพระพุทธองค์ว่า ตนไม่เคยคิดที่จะประพฤติตนนอกใจสามีแม้ทางใจสักนิดก็ไม่มีเลยจะประพฤติตนนอกใจทางกายได้อย่างไร ส่วนสามีก็ได้กราบทูลเช่นเดียวกัน (อง.จก. (ไทย) 21/55/93-94.) และเมื่อสามีป่วยหนัก นางได้พูดถึงความซื่อสัตย์ตั้งแต่นั้นของการใช้ชีวิตคู่ และตลอดไป เพื่อให้สามีผ่อนคลายหายกังวลว่า นางจะไม่มีสามีใหม่จะทำงานทุกอย่างเพื่อเลี้ยงลูกให้ดีที่สุด จะประพฤติตนอยู่ในจารีตประเพณีที่ดีงาม และเคร่งครัดในศีลธรรม จะไม่มีวันออกนอกกลุ่มนอกทางเป็นอันขาด นี่คือภรรยาที่มีความซื่อสัตย์ต่อสามีสมัยพุทธกาล ยังเชื่อได้ว่า ไม่ว่ายุคใด สมัยไหน หรือศาสนาใด ๆ ผู้หญิงก็ยังคงเป็นสัญลักษณ์แห่งความซื่อสัตย์เสมอ

3) คู่สร้างคู่สม คู่สร้างคู่สมเริ่มจากหญิงและชายตกลงปลงใจที่จะใช้ชีวิตคู่ร่วมกัน อย่างที่นกุลมาตาแต่งงานกับนกุลปิตาตั้งแต่วัยหนุ่มสาว

ตราบเท่าขรา ต่างก็พึงพอใจในสธารสันโดษ คือ การครองคู่แบบผิวเดียวเมียวเดียว มีความซื่อสัตย์ต่อกัน ประพฤติธรรมเสมอกัน คือ มีศรัทธาเลื่อมใสในศาสนาเดียวกัน มีความเชื่อ และเจตคติไปในทางเดียวกัน มีศีล ไม่เบียดเบียนกันทั้งทางกายและทางวาจา มีจาคะ มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และเกื้อกูลผู้อื่น มีปัญญา รู้เหตุรู้ผล สิ่งควรและไม่ควร รู้ทางไหนเลื่อมและทางไหนเจริญ ภรรยาสามีพูดจาอ่อนหวานต่อกัน ให้เกียรติซึ่งกันและกัน มีความรักภักดีต่อกัน ทำให้เกิดความมั่นคงในครอบครัว ซึ่งนำไปสู่ความกลมกลืนกัน โดยคุณธรรมชีวิตครองเรือนจึงพบแต่ความสุข

นกุลมาตาเป็นแบบอย่างของการกล่าวถ้อยคำ ที่ไพเราะก่อให้เกิดความคุ้นเคยกับทุก ๆ คน ย่อมจะทำให้ผู้ที่ได้ยิน ได้ฟัง เกิดความชื่นใจสบายใจ สุขใจ เกิดความรักใคร่นับถือ ซึ่งนำไปสู่ความกลมกลืนกันโดยคุณธรรมทั้งคนในครอบครัวและคนรอบข้างทั่วไป เป็นเหตุหนึ่งให้อายุยืนยาว ไม่ตายตั้งแต่หนุ่มสาว แต่ตรงกันข้ามถ้าพูดชั่วพูดจาหยาบคาย นอกจากจะทำให้ตนเองไม่งามยังทำลายผู้อื่นอีกด้วย โบราณท่านว่า ปากเป็นเอก คือท่านให้ความสำคัญของการพูด ดังนั้นควรพูดแต่คำที่ดี ไพเราะแฝงด้วยความจริงใจ

นอกจากจะพูดจาด้วยถ้อยคำที่ดีงามแล้ว นกุลมาตายังเป็นภรรยาที่ซื่อสัตย์ต่อสามี จึงเป็นแบบอย่างคู่สร้างคู่สม ทำให้ชีวิตครอบครัวประสบแต่ความสุข ส่วนคนที่ไม่ซื่อสัตย์ต่อกันหรือประพฤติผิดใจกันนั้น สร้างความวุ่นวายให้เกิดขึ้นภายในครอบครัว ขยายกว้างออกไปถึงสังคมข้างนอก ทำให้โลกสับสนวุ่นวาย ไม่รู้ว่าหญิงนี้เป็นแม่ หญิงนี้เป็นน้ำ หญิงนี้เป็นป่า หญิงนี้เป็นภรรยาของครูบาอาจารย์ มนุษย์โลกก็จะประพฤติสับสนกัน ไม่ต่างกับสัตว์เดรัจฉานเหมือนอย่างพวกหมู หมา กา ไก่ เป็นต้น การประพฤติชั่วดังกล่าวของแม่พ่อก็จะลดคุณค่าของลูก ๆ ซึ่งเป็นเลือดเนื้อเชื้อไข เพราะคำโบราณที่ว่า “ดูวัวให้ดูหาง ดูนาง

ให้ดูแม่” ก็ยังคงใช้กันอยู่

10. “กาลิ” ผู้เป็นเลิศกว่าพวกอุบาสิกทั้งหลายในฝ่ายผู้เลื่อมใสเพราะได้ยินได้ฟังตาม ๆ กันมา (อง.เอกก.อ. (ไทย) 1/457-458.) มีคตินิยมอันเป็นแบบอย่าง ได้แก่

1) ผู้เลื่อมใสเพราะได้ยินได้ฟังตาม ๆ กันมา พระพุทธองค์ทรงมีรูปงามน่าเลื่อมใส ทรงเป็นพุทธะ คือ ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ตรัสรู้ธรรมอันสูงสุดที่ยังไม่มีใครเคยรู้มาก่อน พระองค์เป็นผู้มีศีล ไม่ยินดีในกาม ถึงพร้อมด้วยความรู้ (วิชา) และความประพฤติ (จรณะ) อังตงาม อาสวะทั้งหลายหมดสิ้นแล้ว ภาพใหม่ไม่มีผู้ที่ได้เห็นหรือได้ยินได้ฟังก็จะเกิดความเลื่อมใส จะบอกเล่าต่อ ๆ กันไป ก็จะทำให้ผู้ได้ยินได้ฟังเกิดความเลื่อมใสตาม กาลิเมื่อได้ยินได้ฟังเรื่องราวอันดีงามของบุคคลผู้เป็นเอกบุรุษ เสมือนประหนึ่งว่า ได้อยู่เบื้องพระพักตร์ของพระพุทธองค์ อาณาภาพแห่งความเลื่อมใสทำให้จิตปราโมทย์เหลือล้น สามารถข่มนิวรณ์ต่าง ๆ ได้ส่งกระแสจิตน้อมไปในธรรมนั้น นางก็ได้สัมผัสพุทธะโดยไม่เคยเห็นพระพุทธเจ้า แต่ก็ถือได้ว่านางได้พบพระพุทธเจ้าแล้ว เพราะหลังจากนั้น พระพุทธองค์ทรงกล่าวไว้ว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา” (ส.ช. (ไทย) 17/87/159.) นางจึงเป็นอริยสาวิกาคณแรกที่บรรลุธรรมด้วยความเลื่อมใสเพราะได้ยินได้ฟังตาม ๆ กันมา

แม้เราพุทธบริษัทมีความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้าก็ด้วยได้ยินได้ฟังตาม ๆ กันมาเช่นกัน แต่เราไม่สามารถสัมผัสพุทธะได้ เพราะเรายังหลับอยู่ดวงตายังมีดบอด ขาดปัญญาให้เห็นตามความเป็นจริง ไม่ได้ประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ เราจึงห่างไกล “พุทธะ”

2) คบคนเช่นใดย่อมเป็นเช่นนั้น การคบหมายถึง การอยู่ร่วมกัน การไปมาหาสู่กัน การทำกิจการงานร่วมกันหรือมีผลประโยชน์ร่วมกันเมื่อคบกับใครก็จะมีพฤติกรรมเหมือน ๆ กัน หรือมีความคิดความอ่านไปในแนวเดียวกัน

การคบค้าสมาคมจึงมีส่วนสำคัญในการดำเนินชีวิตเป็นอย่างยิ่ง เพราะเมื่อคบคนผิดก็จะประพฤติผิดตามไปด้วย แต่ถ้าคบคนดีก็พลอยเป็นบัณฑิตไปด้วย

ทั้งนี้ เพราะคบคนเช่นใดย่อมเป็นเช่นนั้น ดังมีเรื่องเล่าในชาดกว่า ผลมะม่วงในสวนหลวงของพระราชามีรสหวานอร่อย สีสวย กลิ่นหอม พระราชาโปรดเสวยและหวงมาก แม้เณรก็ไม่ให้ใครนำไปปลูก แต่วันหนึ่งผลมะม่วงนั้นมีรสขม เพราะคนสวนคนใหม่แอบเอาต้นสะเดาไปปลูกล้อมต้นมะม่วงไว้ รากต่อรากเกี่ยวพันกัน กิ่งต่อกิ่ง เกี่ยวประสานกัน เพราะการอยู่ร่วมกันกับต้นสะเดาทำให้ผลมะม่วงมีรสขม (ขุ.ชา.ทุก.อ. (ไทย) 3/119-124.)

กาติยานีคบหาเป็นเพื่อนกับกาลิ กาลีได้นิมนต์พระโสณะ (อง.เอกก.อ. (ไทย) 1/253-259.) ซึ่งเป็นพระลูกชายให้แสดงธรรม นางชวนกาติยานีมาฟังธรรม ทำให้กาติยานีได้บรรลุธรรมเป็นอริยบุคคลเช่นกัน กาลีเป็นเช่นไร กาติยานีก็เป็นเช่นนั้น ทั้งสองมีอุปนิสัยเหมือนกัน คือ ต่างก็เลื่อมใส ในพระพุทธศาสนา ฟังธรรมในเวลาที่เหมาะสมหรือฟังธรรมตามกาล ตั้งใจฟังธรรมอย่างจริงจัง และก็ใส่ใจในการปฏิบัติธรรมด้วยผลของ การปฏิบัติธรรมทำให้ไม่ยึดติดในตน กาลีได้ชักชวนญาติมิตรไปฟังธรรม และเปิดโอกาสให้ข้าทาสบริวารได้ไปฟังธรรมด้วย ขณะฟังธรรมแม้ทั้งสองจะทราบวาทะ พวกโจรขุดอุโมงค์ลอดทะลุเข้าไปในบ้าน กำลังขนทรัพย์สมบัติออกไป แทนที่ทั้งสองจะกลับไปปกป้องทรัพย์สมบัติของตน ซึ่งคนส่วนใหญ่จะปกป้องทรัพย์สมบัติด้วยชีวิต แต่ทั้งสองก็ไม่ได้ใส่ใจ อะไรจะเกิดก็ให้มันเกิด เมื่อปล่อยาวลงได้จิตใจก็ไม่ร้อนรน (ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม) จึงไม่เป็นเหตุแห่งความตาย ทั้งสองจึงรอดปลอดภัย มีชีวิตอยู่ต่อไปเพื่อความเจริญในธรรม นี่คือผลของการคบคนเช่นใดย่อมเป็นเช่นนั้น

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิเคราะห์คตินิยมของอุบาสิกผู้เป็นเอตทัคคะ จะเห็นได้ว่าคตินิยมอันเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของอุบาสิกเหล่านั้นล้วนตอบรับกับหลักธรรมคำสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งได้บันทึกไว้ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังได้บันทึกเรื่องราวของอุบาสิกคู่กับอุบาสก ทั้งการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา การสืบทอดธรรม ด้วยการประพฤติธรรมปฏิบัติธรรม ณ วันนี้อย่างทุกอย่างไม่ได้แตกต่างจากวันวาน บนโลกใบนี้ไม่มีอะไรใหม่ภัยที่กำลังเกิดขึ้นกับพระพุทธศาสนาในวันนี้ไม่ได้แตกต่างกับภัยที่เคยเกิดขึ้นสมัยพุทธกาล เราพุทธบริษัทต้องหันมาทบทวนตนเองว่า แต่ละฝ่ายได้ทำหน้าที่ของตนดีแล้วหรือยัง พระสงฆ์ใส่ใจในธุระหรือกิจในพระพุทธศาสนาตรงบทบาทหน้าที่ของพระ อุบาสิกอุบาสกปฏิบัติตนสมควรกับเป็นผู้หนึ่งใกล้พระรัตนตรัย ด้วยการรักษาศีล 5 ประกอบอาชีพสุจริต ตั้งตนอยู่ในธรรมที่เป็นไปเพื่อความเจริญในพระพุทธศาสนา ถ้าเราทุกฝ่ายได้ทำหน้าที่ดีแล้ว ก็ไม่มีอะไรให้ต้องห่วง แต่ถ้าเรายังไม่ได้ทำตรงบทบาทหน้าที่ของพุทธบริษัทที่พึงกระทำ ก็น่าเป็นห่วง อีกทั้งเรื่องของการเมืองมาถมทับซ้ำหนักไปอีก เราพุทธบริษัททุกฝ่ายจะต้องช่วยกันประคับประคองให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่คู่ประเทศไทยและให้เจริญยิ่ง ๆ สืบไป ด้วยการประพฤติธรรมปฏิบัติธรรมตามหลักธรรมคำสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้ากันเถาะ

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวិเคราะห์คตินิยมของอุบาสิกผู้เป็นเอตทัคคะ จะเห็นได้ว่า หลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ในสมัยพุทธกาล แม้เวลาจะผ่านมายาวนานเกือบ 3,000 ปี หลักธรรมคำสอนนั้นก็ยังเป็นสมัยใหม่ ใช้เป็นหลักในการดำเนินชีวิตได้ทุก

ยุคทุกสมัย ซึ่งนอกเหนือจากการศึกษาตั้งที่กล่าวทั้งหมดแล้ว การศึกษาวิจัยเอกสารที่เกี่ยวข้องกับอุบาสิกหรือสตรีในมิติอื่น ๆ สมควรศึกษาเรื่องดังนี้

1. ศึกษาคตินิยมของอุบาสิกผู้เป็นอริยสาวิกาที่ไม่ได้เป็นเอตทัคคะ
2. ศึกษาคตินิยมของอุบาสิกในสังคมไทย
3. ศึกษาเปรียบเทียบคตินิยมของอุบาสิกหรือสตรีแต่ละชาติ หรือแต่ละศาสนาว่ามีความเหมือนกัน หรือแตกต่างกันอย่างไร

เอกสารอ้างอิง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรียงตามคัมภีร์ วิ.ม. เล่ม 4*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรียงตามคัมภีร์ วิ.ม. เล่ม 5*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรียงตามคัมภีร์ ที.ส. เล่ม 9*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรียงตามคัมภีร์ ส.ช. เล่ม 17*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรียงตามคัมภีร์ ส.ม. เล่ม 19*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรียงตามคัมภีร์ อ.อ.ก. เล่ม 20*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรียงตามคัมภีร์ อ.ง.จ.ต.ก. เล่ม 21*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรียงตามคัมภีร์ อ.ง.ป.ญ.ก. เล่ม 22*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรียงตามคัมภีร์ อ.ง.ส.ต.ก. เล่ม 23*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรียงตามคัมภีร์ ข.ธ. เล่ม 25*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรียงตามคัมภีร์ ข.วิ. เล่ม 26*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2556). *อรรถกถาภาษาไทย ชุด 55 เล่มเรียงตามคัมภีร์วิ.ม.อ. เล่ม 3*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2556). *อรรถกถาภาษาไทย ชุด 55 เล่มเรียงตามคัมภีร์ อ.อ.ก.อ. เล่ม 1*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2556). *อรรถกถาภาษาไทย ชุด 55 เล่มเรียงตามคัมภีร์ ข.ธ.อ. เล่ม 1*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2556). *อรรถกถาภาษาไทย ชุด 55 เล่มเรียงตามคัมภีร์ ข.ธ.อ. เล่ม 2*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2556). *อรรถกถาภาษาไทย ชุด 55 เล่มเรียงตามคัมภีร์ ขุ.เถร.อ. เล่ม 2*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2556). *อรรถกถาภาษาไทย ชุด 55 เล่มเรียงตามคัมภีร์ ขุ.ชา.ทุก.อ. เล่ม 3*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2556). *อรรถกถาภาษาไทย ชุด 55 เล่มเรียงตามคัมภีร์ ขุ.ชา.ปญญาส.อ. เล่ม 8*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2545). *พุทธธรรม : ฉบับปรับปรุงและขยายความ*. (พิมพ์ครั้งที่ 20). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2553). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. (พิมพ์ครั้งที่ 15). กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556) *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.